

A TÖMJÉN SZEREPE A LITURGIÁBAN

Ódon hangulatú katolikus templomokban a belépőt legtöbbször valami – szavakkal nehezen körülírható érzés fogja el, mintha a szent tér évszázadok során itt elmondott imádságokat sugározna, visszhangozna feléje. Az őt érzék szinte együttesen működve igyekszik megragadni e különös jelenséget annak összetevőin alapján.

A magas ablakokon kintről besugárzó fény, főként ha színes üveget jár át, más benyomást kelt a szakrális térben, nem csupán megvilágítja a templom-belső, az oltárokat és a manapság ritkán használt – bár kitűnő akusztikai adottsággal szolgáló – szószéket, hanem megsejtet valamit a szentség (*sacrum*) lényegéből. Ha pedig mécsesek, gyertyák kicsiny fényei küszködnek a sötétséggel, mintha a teremtéskor elhangzott „legyen világosság” isteni parancsának máig érvényes teljesedését sugároznák.¹

Ha orgonaszó vagy igazi egyházi ének (nem manapság divatos konzum-zene) fogadja a legéleteribb művészetre odafigyelőt, akkor az ember istenképisége legkiválóbb bizonyítékának, a jelen időben történő művészi teremtésnek lesz tanúja. Nem véletlen műve Szent Ágoston fiatalkori írása a zenéről², sem a sok élettapasztalaton és a kinyilatkoztatáson töprengő püspök számos gondolata a Vallomásaiban³, melyek közül egy közmondássá vált: „Ha nem kérded tőlem, mi az idő, tudom; de ha kérded, nem tudom.” Ha az élő szakrális zene hiányzik, akkor a csend az, ami megszólal az ember lelkében. A hangszerekkel röpdöső barokk angyaliszobrok az örökkévalóság zenéjéről bizonykodnak, legföljebb az emberi fül nem képes érzékelni a mennyei hangságokat, amint a szférák zenéjét sem.⁴

A tapintás sem maradhat élmény nélkül; barokk-kori padok könyöklője, vagy a hűvös márvány, mind simogatásra biztatnak. Klasszikus példa erre a római Szent Péter-bazilikában álló, bronzból öntött Szent Péter szobor lábfeje, amelyet milliónyi hívő kéz megérintve biztosított hitéről, hűségéről Őiránta, Aki Péterre bízta a többieket, s a mindenkori Péter-utód iránt, aki *servus servorum Dei*.

Ha az éppen zajló szent liturgiába hívő és tiszta lélekkel bekapcsolódik a templomot látogató, az ízelet sem marad táplálék nélkül, már a 4. században áldozás alatt énekelték a 33. zsoltárt: „Ízleljétek és lássátok, milyen édes az úr!”

Utolsónak marad a szaglás, mint érzék, mert a templom levegőjében láthatatlanul illatozik az egykori istentiszteleteken elégetett tömjén; ha csak évtizedek óta tudatosan nem hagyták el a tömjénezés ősi rítusát. A test-lélek ember a szakrális térben a transzcendens világ üzenetével találkozik a szent szimbólumok segítségé-

¹ FÜZES 2006. 455–461.

² AURELIUS AUGUSTINUS 1986. 451–665.

³ SZENT ÁGOSTON 1924.

⁴ Szentviktori Hugo is értekezett e témában.

gével, hogy érzelmét, értelmét, akaratát, vagyis egész benső mivoltát a tízparancsolat közül az első – „Uradat Istenedet imádd!” – maradéktalan teljesítésének szentelje a maga teremtet, testi és lelki valóságában.

Egyébként minden igazi és nem „ál-” kultúrának, vallásnak szüksége van a szimbólumok szolgáltatta ősi nyelvre, amely az emberhez szavakban nehezen megfogalmazható igazságokról szól. Ilyen a tömjénezés, egész rendszere a szimbólumoknak. Elégve illatszer, annak füstje, a rituális füstölés, az illatáldozat, jelen van a buddhizmusban éppen úgy, mint az egyiptomiaknál, görögöknél, rómaiaknál, zsidóknál. A kereszténységnek ebből az egyetemes szimbolikus nyelvből volt honnan merítenie, s volt mitől elhatárolódnia.

A tömjént a Biblia ószövetségi részében két héber szó jelenti: a *lebonah* és a *ketoret*. Ez utóbbi (jelentése: étetéssel füstöt csinálni) idővel az előbbi szinonimája lett. A *Septuaginta* a *lebonah* szót a *libanos* vagy *libanotos* szavakkal fordítja, a *ketoret* megfelelője általában a *thümiama* vagy a *thümiamata*. A *Vulgata* a görög szót átírja: *thymia*. De a tömjénnel kapcsolatosak az *incensum* és *thus* szavak is.⁵ A latin egyházatyáknál⁶ a *thymia* használatos, a középkori latinság az *olibanum* és a *libanus* szót kedvelte.⁷

A magyar tömjén szó temien formában először az 1416 után, 1450 körül írt Bécsi kódexben fordul elő. Czuczor Gergely és Fogarasi János a nevükhöz fűződő szótárban⁸ a latin *thymia* szóból eredeztették. A száz évvel későbbi történeti-etimológiai szótár⁹ déli, szláv eredetűnek tartja. Külön hangsúlyozza, hogy „latin származtatása téves”. Azt viszont nem dönti el, hogy bizánci vagy római (tehát latin) rítusú keresztény szláv nép nyelvéből származik-e? A magyar szókincs görög elemei esetében figyelembe kell venni a latin, a német, illetve több szláv nyelv közvetítő szerepét. Mindennek ellenére kimutatható néhány szónál a közvetlen átvétel, amit a bizánci szerzetesség több évszázadon átnyúló hazai jelenléte segített.¹⁰ Nem teljesen kizárt, hogy a tömjén szó is ezen utóbbiak csoportjába tartozik.

A tömjén a Dél-Arábiában, Szomáliában és Elő-Indiában honos, többféle fa törzséből nyert gyanta. A szappanfa virágúak (*Sapindales*) rendjéhez tartozik a balzsamfélék (*Burseraceae*) családja, ezen belül a *Boswellia* nemzetségnek 25-re tehető tagja van. A 2–3 méter magas fa ágai bokor jelleget adnak a rövid törzs felett. A törzs és a vastagabb ágak kérget legtöbbször májusban megsebzik éles késsel és a fa nedvkeringésének egy része előbukkan és megszilárdul. Ez a gyanta még nem rendelkezik az elvárt minőséggel. Egy hónap múltán ezt eltávolítva újra felsebzik a kérget, ekkor már nagyobb mennyiségű gyanta keletkezik, de még ez sem tartalmazza azokat az elemeket, amelyek a két hét múlva bekövetkező, harmadik sebzésnél végre megjelennek a gyantában. E tömjén többszáz elemből

⁵ NIERMEYER 1976.

⁶ BLAISE 1954.

⁷ LATHAM 1965.

⁸ CZUCZOR-FOGARASI 1861–1874. VI. 412.

⁹ BENKŐ 1976. III. 963.

¹⁰ TÖRÖK 2002. 191–195.

áll, melyek között fertőtlenítő hatásúak is vannak. Innen származik gyógyászati alkalmazása ősidőktől fogva.¹¹

Az ember fantáziáját mindig foglalkoztatta ez a különös, a fa „öngyógyító” tevékenységéből származó anyag, amelyből illatos fáklyát lehetett készíteni, vagy amelynek elégetésekor kellemes illatú, dús füst szállt fel. Gyógyszerként is használták, sebtapaszkok készítéséhez szinte napjainkig nélkülözhetetlen volt keleten. A Biblia szerint a tömjén Sábából származik, amint Jeremiás prófétánál olvasható: „Mit törődöm én a tömjénnel, amelyet Sábából hoztok, és a távoli földről szerzett jó illatú fahéjjal” (6,20). Sába az Arab-öböl partvidéke, lakói kereskedtek a tömjénnel, szervezték meg szállítását a karavánokkal. Sába mellett Szómália is tömjéntermő országnak számított, amint fentebb már szó esett róla.

A tömjén rituális használatának eredete a halottkultuszban gyökerezik. Egyiptomban található a legősibb emlék erre vonatkozóan, Jézus Krisztus születése előtt 2500-ból. Az egyiptomiak tömjént áldoztak magában vagy más áldozati tárgyakkal. Minden egyiptomi istent megilletett a tekintélyes mennyiségben elégetett tömjén. II. Ramszesz 31 éves uralma alatt 1 millió 933 766 darab tömjént áldozott. Szimbolikus értelme szerint a tömjén füstje az égbe viszi az imádságot. A halottért fölajánlott tömjénáldozat a halott lelkét elvezette a túlvilágra. Az istenek megbékélnek a tömjénfüst kellemessége miatt, gyönyörűségüket lelik benne.

Az asztrális varázslásban is fontos szerephez jutott, a Holdistennő tiszteletére kellett füstáldozatot bemutatni.

A babiloniak szintén alkalmazták a tömjénezt. A perzsák naponta ötször áldoztak tömjént. Hérodotosz szerint¹² Dáriusz király gazdagságát mutatja az általa felajánlott tömjén mennyisége. A rituális tisztaság megteremtését is szolgálta a tömjénezt. Homérosz korában a görögök még nem tömjént használtak, noha az illatáldozat gondolata már létezett; illatos fákat, gyantában gazdag fadarabokat égettek. A görögökhöz a föníciaiak vitték el a tömjént Kr.e. a VII. században. Később a fát tömjén helyettesítette. Olyan értékes volt a tömjén, hogy ajándéktárgynak számított.

A rómaiaknál a nem véres áldozati tárgyak-anyagok legfontosabbika, használata nélkül egyetlen rítus sem volt teljes. Egyedül vagy nyilvánosan-hivatalosan mutatták be a tömjénáldozatot, napi gyakorisággal.

A buddhizmus legősibb rétege nem ismerte a vallás külső jeleit, következtésképpen a tömjénfüstöt sem. A 7. századtól azonban egyre gyakoribb náluk is az illatáldozat.

Az iszlám kultuszban nincs hivatalosan helye a tömjénnek, a népi vallásosság azonban nem utasítja el, babonás rítusok, házasság ceremóniája esetében.

A tömjén használatának kezdetét a zsidóknál nem tudni pontosan. A Bibliában, pontosabban a Kivonulás könyvében kapja Mózes a parancsot felülről: „Csinálj egy oltárt, hogy azon illatozzék a tömjén. ... Áron égessen rajta jó illatú füsze-

¹¹ MOLNÁR 2009. 16–17.

¹² HÉRODOTOSZ 1967. 259. VI. 97.

reket. Reggelenként égesse el, amikor a mécseseket rendbe teszi, s amikor Áron este meggyújtja a mécseseket, újra égesse el” (30,1;7–8).

A biblikus kutatások alapján ismeretes, hogy Kr.e. a VIII. században a jeruzsálemi templom bejáratától jobbra állhatott a füstáldozat oltára. A babiloni fogság után egy oltár volt; a Kr.e. V. században készült újra külön oltár a reggeli és esti füstáldozathoz. Kr.e. 169-ben a templom kirablásakor az aranyoltárt elvitték, később újra felállították.

Más ókori vallások gyakorlatához hasonlóan a tömjént a zsidóknál is vagy magában, vagy más áldozatokkal ajánlották fel. Az első esetben sem csak magában alkalmazták, mert három más illatszert, szagos füveket és tiszta sót kellett hozzákeverni és porrá törni. Ez szentnek számított, és a vele való visszaélést halállal büntették. „Hasonló keveréket ne állítsatok elő. Aki ugyanilyet csinál, hogy illatát élvezze, azt ki kell irtani népéből” (Kivonulás könyve 30,37–38). Csak papok készíthették el, és az őrzés is az ő feladatuk volt. Az engesztelés napjának ünnepén a főpap belépett a szentek szentjébe a füstölővel, és bemutatta az illatáldozatot, ami az ő életének volt biztosítéka. „Tegyen a füstölőbe parazsat, amelyet az Úr előtt álló oltárról vett, és vegyen illatos tömjént két tele marékka. Az egészet vigye a függöny mögé, és tegye a tömjént az Úr előtt a parázsra. Így a tömjén felhőjével beborítja a kiengesztelődés tábláját, amely a bizonyosság ládáján van, s akkor nem hal meg” (Leviták könyve 16,12–13). A napi, reggeli és esti áldozatot délelőtt 9 órakor és délután 3 órakor mutatták be az illatáldozat oltárán a szentélyben. Először Áronnak volt fönntartva ez a rituális cselekmény, majd papok örökölték tőle e szakrális feladatot. A rítust minden részletében szabályozták, bármi eltérést szigorúan büntettek. A végzőjét sorsvetéssel választották ki; a nem égő áldozatok esetében tiszta tömjént használtak. Például az ételáldozat (liszt és olaj) esetében tömjénnel hintették meg az áldozati adományt. Az első termésből adott áldozat esetében is alkalmazták a tömjént. Használata azonban az engesztelő, bűnért való áldozat esetében tilos volt. A kitett kenyerek kapcsán tömjént is áldoztak. A tömjén használatára vonatkozó szabályok és tilalmak a bálványimádást voltak hivatottak megelőzni. Mind az Ó-, mind az Újszövetségben a tömjénfüst az imádság jelképe.

Máté evangéliumában a csillag nyomán Betlehembe érkezett bölcsek a gyermeknek ajándékba az arany és a mirha mellé tömjént adtak. Ennek a tömjénnek az imádságon túl imádás értelme van, mert „leborultak és hódoltak neki” (2,11).

Malakiás próféta könyvében szerepel ugyan „jóillatú áldozat” (1,11), ám az imádság képi megjelenítéseként értelmezték az első századokban a keresztények, és nem használtak tömjént a 4. század végéig.

A 2. században a művelt görög hitvédő keresztények, Juszтинosz¹³ és Arisztidész¹⁴, elhárítván az ateizmus vádját, egyformán azzal érvelnek a megszkott vallási rítusok (véres- vagy illatáldozat) hiánya mellett, hogy a világmindenség alkotójának nincs szüksége rájuk. Tertullianus¹⁵ a 2. és a 3. század fordulóján

¹³ VANYÓ 1984. 72.

¹⁴ VANYÓ 1984. 42–46.

¹⁵ TERTULLIANUS 1986. 298.

elutasítólag szól az arábiai fák „könnyéről”; a Vallomásairól híres Szent Ágoston az 5. század elején a zsoltárokat magyarázva Észak-Afrikában kijelenti: „Nem megyünk Arábiába tömjént keresni.”¹⁶ A keresztények azért viseltettek a tömjén iránt ellenszenvvel (és minden más, a pogányoknál megtalálható rítus iránt is) az ószövetségi előzmények ellenére, mert őket az üldözés idején kikényszerített hittagadásra emlékeztette. A római hatóságok ugyanis mindenkitől megkövetelték a tömjénáldozatot a császárok szobrai vagy a pogány szentélyek előtt. A keresztények közül a legbátrabbakat ki tudták szűzni, mert a hitvallók nem voltak hajlandók ezt az áldozatot bemutatni, inkább vértanúkká lettek. Tertullianus megmagyarázza, miként járjon el a keresztény ember a polgári életben: „Ha valami kellemetlen szag üli meg környezetünket, Arábiából való füstölőszert égethetünk, de nem olyan szertartással, nem olyan formában és eszközökkel, mint ahogyan azt a bálványok előtt teszik.”¹⁷

A változás olyan mértékben következett be, amilyen mértékben a tömjénhez fűződő nem keresztény nézetek, hiedelmek visszaszorultak. A nyilvános kultuszban és a magánáhitatban egyaránt szerephez jutott a parázson eléggő tömjén felszálló füstje. A szír Szent Efrém (meghalt 373-ban) végrendeletében meghagyta a híveknek, hogy temetésén ne égessenek tömjént és illatszereket, mert ő nem méltó ilyen tiszteletadásra, hanem a szentélyben az Úr tiszteletére ajánlják fel azokat.¹⁸

A keleti rítusok bővebben élnek a tömjénezés lehetőségével, a nyugati rítusok visszafogottabbak. A Római Birodalom keleti felén más volt az emberek gondolkodása, a vallásos szimbólumok iránti érzékenysége, a keresztény hitet elfogadva is megtartották sajátos mentalitásukat. A már idézett Szent Efrém élete utolsó tíz évét Edesszában töltötte. Aranyuszájú Szent János Antiochiában ez idő tájt a híveket megfeddte, mert a szent szolgálat alatt beszélgettek. „A templomot megtöltjük a tömjén füstjével, de mire jó, ha nem törődünk a lélek tisztaságával, a bűnök elhagyásával?”¹⁹

A szintén Antiochiában, a 4. század vége felé írt Apostoli szabályok rögzítették, hogy a szent liturgia végzése során nem lehetett akármit följánni, csak olajat, gyertyát és tömjént.²⁰ A 4. század végén Eteria zárandoknő a jeruzsálemi liturgiát pontosan rögzítette naplójában, és a vasárnapi virrasztás kapcsán a következőket írta: „Miután elmondták a három zsoltárt, és elvégezték a három imádságot, íme az Anasztaszisz barlangjába tömjénezőket hoznak, úgy hogy az Anasztaszisz bazilikája megtelik illattal. Ekkor a püspök a korlát mögött áll, fogja az evangéliumot, az ajtóhoz jön és felolvassa ő maga az Úr feltámadását.”²¹

Bizánci rítus szerint 580 táján Konstantinápolyban húsvét éjszakájának kezdetén a templomban a főpap körbejárva azt megfüstölte; ezzel is jelezve a szakrális cselekmények kezdetét. Rómában a pápa díszkíséretét a gyertyavivő akolituskok

¹⁶ AURELIUS AUGUSTINUS 1986. 36–37, 909.

¹⁷ TERTULLIANUS 1986. 305.

¹⁸ VANYÓ 2004. 140–143.

¹⁹ VANYÓ 2004. 275–284.

²⁰ SALAVILLE 1932. 16.

²¹ Aetheria, Itinerarium XXIV. 10. 88.

és a tömjénezőt vivő diakónus alkotják. A frank egyházakban született gall rítus a tömjénezésre többször is alkalmat ad, például a hitvallás éneklése alatt a füstölőt az oltárhoz viszik, majd az oltár után a jelenlévőket is a tömjénfüst tisztelőtével illetik. A mise áldozati adományainak (kenyér és bor) felajánlása után azokat megtömjénezik. A római szokás a főpap be- és kivonulását kíséri, a gyertyákkal és a tömjénezővel, s ezzel az iránta érzett tiszteletet fejezi ki. A gall rítusban az oltárnak és a felajánlott kenyérnek, bornak is kijár ez a tisztesség. Vajon Róma város igazságszolgáltatási eljárásának külsőségeit vették át a gyertyák és a tömjénező alkalmazásával? A tömjénfüst ott csak a császárnak és az istenségeknek járt; a keresztények merész újítása volt a szertartásban résztvevők ilyen formájú megtisztelése. A nyugati liturgikus szokások a misén túl a zsolozsma végzésekor is igénybe vették a tömjénezést. Rómában a 9. század végén az éjszakai virrasztás alatt volt füstölés; Normandiában és Angliában a Te Deum hálaadó himnusz alatt, a virrasztás végén tömjéneztek meg az oltárt. Ennek éneklésekor szóltak a harangok, tehát az imádság érzelmi csúcspontján szállt fel a tömjénfüst. Rómában az esti imádság során a Magnificat, Mária hálaéneke alatt is szerepet kapott a tömjén, s ez máig megmaradt szokás.

A szerzetesi zsolozsma hajnali órájában (*laudes*) Zakariás hálaéneke (*Benedictus*) alatt számos közösségben megtömjénezték az oltárt.

Az oltárszentelés Galliában kialakult rítusa a tömjénezést fontos elemnek tartotta, a tömjén-szimbólumhoz kapcsolódó valamennyi jelentéstartalmat igénybe véve. Vagyis az imádság felszálló jellege mellett a szentnek a profántól történő elkülönüléséről is szólt. A püspök, miután az ereklyét elhelyezte az oltárban, az oltárt körkörös irányban körülömjénezte, ezután az oltár négy sarkát és annak közepét megfüstölte. Ezt követően a szent olajokkal fölkenve öt helyen az oltárt. Kétszer a hitjelöltek olajával, harmadszor az illatos krizmával. Ezután a püspök ismét megtömjénezte az oltárt, a zoltárost idézve: „Szálljon föl Uram, az én imádságom, miként a tömjénfüst a Te színed elé” (141.2). Miután a templom falait tizenkét helyen krizmával megkenve az apostolok emlékére, visszatért az oltárhoz, arra öt viaszkeresztet tett a megfelelő helyekre, melléjük öt-öt tömjén-szemet, azokat meggyújtotta Krisztus öt sebe tisztelőtével. Később az öt tömjén-szem a húsvéti gyertya esetében a föltámadt Krisztus sebeire utal. A templomot eddigre szinte teljesen megtöltötte a tömjén füstje, teofániát idézve, amelyben a transzcendens kinyilvánul és elrejtőzik.

A tömjénezés rítusa ily módon fölértékelődve könnyen megtalálta helyét az ünnepi rítussal végzett szentmisében.

A 7. századtól kezdve a bevonuláskor a főpap előtt haladt a füstölőt vivő szubdiakónus, előtte hét akolitus gyertyákkal vagy fáklyákkal. Kijárt az evangéliumos könyvnek, hiszen a szavak az Igét őrizték. A felajánlott adományokat is megtömjénezték és a liturgiát végző személyt, végül az egész közösséget.

Amikor pedig Párizsból a 12. század vége táján elterjedt a misében az átváltoztatás után a szent színek fölemelése, az úrfelmutatás, akkor szintén tömjéneztek az imádsást hangsúlyozva. Ez a tömjén-függöny némileg elrejtette a szent színeket, mintegy védelmezve a ráeső tekintetektől. A tömjénezés időtartama helyi

egyházanként változott. Érdemes megemlíteni, hogy a középkor folyamán vízkereszt napján számos egyházban tömjént szenteltek. A kölni székesegyházban, ahol a három napkeleti bölcs vélt teteme nyugszik, ez a szokás fennmaradt.

A Katolikus Egyház Katekizmusának 1154. pontja az Ige liturgiája szerves részének mondja a tömjénezést. A tömjénezés lényegét legszebben a középkori liturgiamagyarázók²² fogalmazták meg. A tömjénező edény az ember szíve, a parázs, a tűz benne a szeretet, a felszálló tömjénfüst pedig a szívből jövő imádáság.

Irodalom

AURELIUS AUGUSTINUS

1986 A muzsikáról. In: *Fiatalok párbeszédek*. Nádasy Alfons ford. Budapest.

BENKŐ LORÁND FŐSZERK.

1976 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, III.* Budapest.

BLAISE, ALBERT

1954 *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens* Turnhout.

CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS

1861–1874 *A magyar nyelv szótára* Pest.

DURANDUS

1509 *Rationale divinarum*, Haguenau.

FÜZES ÁDÁM

2006 „A fény, mint köntös, úgy fog körül.” In: Füzes Ádám – LEGEZA László szerk. *Memoriae tradere* Budapest.

HÉRODOTOSZ

1967 *A görög-perzsa háború* Budapest.

IVANCSÓ ISTVÁN

1996 *Eteria útinaplója* Nyíregyháza.

LATHAM, RONALD EDWARD

1965 *Revised Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources* London.

NIERMEYER, JAN FREDERIK

1976 *Mediae latinitatis lexicon minus* Leiden.

SALAVILLE, SEVERIEN

1932 *Liturgies orientales* Paris.

SZENT ÁGOSTON

1924 *Vallomásai* Vass József ford. 2.ed. Budapest

TÖRÖK JÓZSEF

2002 *A tizenegyedik század magyar egyháztörténete* Budapest.

TERTULLIANUS

1986 *Tertullianus művei* Vanyó László szerk. Budapest.

VANYÓ LÁSZLÓ

1984 *A II. századi görög apologéták* Budapest.

²² DURANDUS 1509. 75.

VANYÓ LÁSZLÓ

2004 *Ókeresztény írók lexikona* Budapest.

JÓZSEF TÖRÖK

THE ROLE OF INCENSE IN LITURGY

All true and “real” cultures and religions need the ancient language conveyed by symbols, a language that conveys truths that are difficult to express in words. Such is the use of incense – a whole system of symbols. The burning of the incense, the smoke, the ritualistic fumigation, the sacrificial aroma – all these symbols are also present in Buddhism, as well as in Egyptian, Greek, Roman and Jewish religion; Christianity could thus not only develop its own repertoire based on this universal symbolic language, but also demarcate it.

Point 1154 of the Catechism of the Catholic Church states that the use of incense is an integral part of the Liturgy of the Word. The use of incense was perhaps most poetically explained by medieval interpreters of the liturgy: the thurible represents the heart; the embers and fire inside represent love; and the rising smoke represents prayer that comes from the heart.